

УДК: 94 (47) (575.2) (04)

Кубанычбек уулу Нурсултан,
тарых илимдеринин кандидаты
Ош мамлекеттик университети

**КЫРГЫЗ ЭЛИНИН КУРАМЫНДАГЫ БӨРҮ УРУУСУ: УРУКТУК СТРУКТУРАСЫ
ЖАНА ТАРАЛУУ АРЕАЛЫ**

Кубанычбек уулу Нурсултан,
кандидат исторических наук,
Ошский государственный университет

**ПЛЕМЯ БОРУ В СОСТАВЕ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА: ПЛЕМЕННАЯ СТРУКТУРА
И АРЕАЛ РАСПРОСТРАНЕНИЯ**

Kubanichbek uulu Nursultan,
Candidate of Historical Sciences,
Osh State University

**BORU TRIBE AS PART OF THE KYRGYZ PEOPLE: TRIBAL STRUCTURE
AND AREA OF DISTRIBUTION**

Аннотация. Бул илимий макалада бөрү уруусунун генеалогиялык структурасы жана жашаган аймактары революцияга чейинки, советтик жана азыркы учурдагы жазылган эмгектердин, жазма булактардын, кол жазмалардын жана автордун талаа материалдарынын негизинде изилденип жазылды. Бөрү уруусуна тиешелүү этнонимдерден келип чыккан жер-суу аттары (этнотопонимдер) жазылды.

Негизги сөздөр: бөрү уруусу, таралуу ареалы, генеалогия, эл, уруу, этноним, этнотопоним.

Аннотация. В данной научной статье исследуется генеалогическая структура и территориальное расположение (распространение) племени бору на основе дореволюционных, советских и современных письменных произведений, письменных источников, рукописей и полевых материалов автора. Написаны этнотопонимы, образованные от этнонимов племени бору.

Ключевые слова: племя бору, ареал распространения, генеалогия, народ, племя, этноним, этнотопоним

Annotation. This scientific article examines (studies) the genealogical structure and territorial location (distribution) of the Boru tribe on the basis of pre-revolutionary, Soviet and modern written works, written sources, manuscripts and field materials of the author. Ethnotoponyms derived from the ethnonyms of the Boru tribe are written.

Keywords: boru tribe, distribution area, genealogy, people, tribe, ethnonym, ethnotoponym

Ар бир элдин, улуттун же ар кандай этностун өзүнүн этникалык калыптануу мезгили болору шексиз. Ал процесс узак убакытты камтып, курамдык жактан ага бир нече этникалык майда топтордон тартып, ири этностор, этникалык бирикмелер катышуусу ыктымал. Мындай тарыхый процесс саясий, чарбалык, аймактык ж.б. факторлордун таасиринде жүрүшү мүмкүн. Кыргыз элинин да эл болуп калыптануусу ушундай татаал процесстер менен кош-

толгондугу талашсыз. Көчмөн эл катары кыргыздарда уруулук түзүлүш узак мезгилге сакталып калган. Ошондуктан, ошол урууларды бүгүнкү күндө илимий айлампада изилдөө кыргыз элинин этникалык тарыхын байытууга өбөлгө болору талашсыз. Бул тууралуу белгилүү окумуштуу, этнограф С.Аттокуров өзүнүн “Кыргыз санжырасы” деп аталган эмгегинде буга чейинки колдо бар материалдардын негизинде бүткүл кыргыз элинин санжырасынын негиздерин

жалпылаштырып берип, “Бул китепченин чыгышы иштин биринчи этабы. Эмдиги алдыда турган чоң иш кыргыз элинин составдык бөлүктөрүнүн бүгүнкү абалы, алардын жайланышы, саны. Мына ошол материалдарга таянып кыргыздардын этникалык картасын түзүү. Анан бара-бара көп томдуу кыргыздын кошмо санжырасын чыгаруу”, – деп белгилеп жазганы бар [1.1., 213-б.]. Ушул өңүттөн алып карап, кыргыз элинин курамындагы бөрү уруусунун уруктук курамы жана таралуу ареалы илимий изилдөөгө алынды.

“Бөрү” этноними, анын келип чыгышы, этимологиясы жөнүндөгү маселе өзүнчө чоң маселе. Ал багытта изилдөө өзүнчө болгону максатка ылайык. Бул изилдөөбүздө бөрү уруусунун негизги ири уруктарынын генеалогиялык таблицасы тарыхый булактардын, илимий эмгектердин, эл арасындагы сакталып калган материалдардын, уруунун бүгүнкү санжырачыларынын айтымдарынын негизинде түзүлүп, сунушталат. Ошону менен бирге, уруунун курамдык бөлүктөрү болгон уруктардын, аталыктардын таралуу ареалы, саны изилденди. Урууга тиешелүү этнотопонимдер аныкталып, таблицасы түзүлдү.

Бөрү уруусу оң канат (Ак уул) кыргыздарынын Адыгине уруулук бирикмесиндеги ири уруулардын бири. Бөрү уруусунун курамындагы уруктар, топтор, аталыктар негизинен буга чейинки окумуштуулардын изилдөөлөрүндө бир кыйла иликтенип жазылган. Айрым жазма булактарда да кабарлар бар. Алардын оозеки санжыра айтымдары менен негизинен жалпылыгы бар.

Уруунун структурасы, уруктук курамы жөнүндө совет дооруна чейинки булак катары орус армиясынын офицери Н.Ф.Ситняковскийдин Фергана облусунун чыгыш бөлүгүндө жашаган кыргыздардын айрым уруулары жөнүндө 1898-жылы жазылган эмгегин атоого болот. Ал эмгекте автор бөрү уруусунун уруктук курамын, жайгашкан жерин, кыштоосун жана жайлоосун көрсөтүп жазган. Бирок, автор урууга тиешелүү болгон уруктарды, топторду жөн гана тизмектеп көрсөтүп, бирок, алардын бири-бири менен болгон

туугандык жана муундук байланыштарын так берүүгө аракет кылган эмес. Анда, бөрү уруусуна кирген 9 урукту: байыш, кожоке, алике, атаке, буйла бөрү, сагындык уулу, майтараң уулу, жүктү, боккара уруктарын белгилеген [1.2., 57-58 с.]. Мында атаке уругунун курамына кирген боккара атаке уругунун курамына киргендигине карабастан аны менен параллель берилип калган. Ошондой эле бабаке тобуна кирген Майтараңуулу, Сагындыкуулу деген негизги уруктар боккарадай болуп түз эле өздөрү жазылган. Аларды түшүнүү менен кабылдоо керек. 127 жыл мурда жазылган бул тарыхый булактын Фергана өрөөнүндөгү кыргыз урууларынын, алардын катарында бөрү уруусунун тарыхын изилдөөдөгү баалуулугу баа жеткис.

1953–56-жылдары СССРдин илимдер Академиясынын Президиумунун чечими менен уюшулган Кыргыз археология жана этнографиялыкэкспедициясынынэтнография отрядында С.М.Абрамзон, Я.Винниковдор Республиканын булуң-бурчунда болушуп, өздөрүнүн макалаларында кыргыз элинин ар бир уруусунун, алардын уруктуктарынын структурасы боюнча эбегейсиз материалдарды жыйнашкан. Анда бөрү уруусунун да генеалогиялык таблицасын түзүшүп, эмгектеринде жазышкан. С.М.Абрамзон бөрү уруусунан атаке, алике, кожоке, баваке, байыш, балбай уруктарына ажыратып, өз кезегинде алардан да уруктарды, топторду таратат. [1.3., 63-66-с.] Я.Р.Винников өзүнүн топтогон материалдары боюнча бөрү уруусунун уруктук структурасын системалаштырып, генеалогиялык таблицасын түзгөн. Ал бөрү уруусунан бабаке, алике, дөөлөткул, байыш, кудайкул, кожоке, атаке уруктарын таратып, өз кезегинде алардан тараган уруктарды да көрсөтөт. [1.4., 151-152 с.] Мында көрүнүп тургандай балбай уругу жазылбай калган. Андан тышкары дөөлөткул, кудайкул деген этнонимдер да катар берилип, атакенин курамына кирген көпчүлүк майда уруктар кудайкулдун курамына киргизилип, кайталанып берилген. Мындан улам жогоруда белгилегендей айрым жерлеринде чаташтыруу орун алгандыгын байкоого болот. Кыргыз тарыхчысы, профессор Сабыр Аттокуров жогорудагы

келтирилген эмгектерге таянып, ошону менен бирге автордун өзүнүн айрым изилдөөсүнүн негизинде жазылган “Кыргыз санжырасы” деген эмгегинде бөрү уруусунун генеалогиялык таблицасын берет. Анда бөрү уруусунан кудайкул, кудайкулдан тастар, бабаке, балбай, байыш, дөөлөткулу, кожоке, алике, атаке уруктарын таратат. [1.1., 74-б.] Бул илимий эмгекте мурдагы авторлор кетирген айрым кемчилдиктерди түзөө менен катар, кээ бирлери автоматтык түрдө кайталанган. Бирок, “чымчык сойсо да касап сойсун” дегендей, тарыхчы-этнограф, профессор С.Аттокуровдун бул эмгеги илимий таризде жазылып, көптөгөн апыртып-көбүртүп жазылган жомокторду токтотуп, окурмандардын мүдөөсүн кандырган негиздүү эмгек жаралды десек болот.

Эгемендүүлүк жылдарында жазуучу, журналист ж.б. түрдүү кесипти аркалаган кишилерден жөнөкөй атуулдарга чейин кыргыз санжырасына байланыштуу бир нече китептер басылып чыккан. Ал эмгектердин көбү интернет булактарына желдей тарап кетти. Булардын арасында кайсы бир деңгээлде негиздүүрөөктөрү да бар. Бирок, көпчүлүгү уруулардын этникалык тарыхын, уруктук структурасын атайын тереңирээк илимий изилдөөгө алышкан эмес, кайталанма эмгектер. Көбүндө уруулук түзүлүштү тарыхый объективдүүлүк принциптери менен изилдешпегендиги, илимий булактарга таянуу жана жеткиликтүү талаа материалдарынын жоктугу даана байкалат. Маселен, Сапарбай Жаңыбай уулунун “санжыра” китепчесинде бөрү уруусунун уруктук структурасында эң ири делген атаке, балбай уруктарын калтырып койгон. Андан тышкары абыке деп башка эмгектерде кездешпеген ысымды берет. Ал уруктардан андан ары Алым, Абдыразак, Дыйкан, Ырысбай, Муса сыяктуу бүгүнкү күндөгү адам аттарын берет. Балким алар бөрү уруусунун кечээ жакындагы эле өкүлдөрү болуп, санжырага киргизилген ысымдар чыгар...?

Учурдагы санжыра сүргөн аксакалдардын, топтоштурган кишилердин арасында да уруунун курамындагы айрым уруктардын өз ара туугандык, муундук байланышын алмаштырган, чаташтырган учурлар да бар.

Биз өзүбүз тараптан топтолгон материалдарды, уруунун таралышы жөнүндө жазылган эмгектерди жана бүгүнкү күндөгү санжырачылардын айтымдарын салыштырып, анализдөөгө аракет жасадык. Биздин изилдөөбүз боюнча бөрү уруусу төмөнкүдөй уруктарга ажырайт: бөрүдөн дөөлөткул, кудайкул, тастар. Кудайкулдан алике, атаке, бабаке, байыш, балбай, буйлабөрү, кожоке, тилеке тарайт. (1-тиркеме) Алар да андан ары уруктарга, топторго, аталыктарга тарап кетет. Бөрүдөн тараган ири уруктарды алфавиттик тартип менен бердик. Бул алардын чоң же кичүү экендигин билдирбейт. Бүгүнкү күндө өз уруусун, уруунун ичинде өз уругун улуу көрсөтүү аракеттери ого эле көп. Анткени, элибиздин өткөн турмушунда уруунун же уруктун, аталыктын чоң же кичүү болуусунун социалдык мааниси болуп, анын кандайдыр бир статусун аныктап турган. Албетте, туугандардын, анын ичинде бир туугандардын, деги эле адамзатын жаш өзгөчөлүгүнө карата урмат, ызаат деген баалуулугу түбөлүк кала бермекчи. Бирок, “улуу уруунун урпактарыбыз”, “ак сөөк уруунун тукумуз”, “устукан биздики, төр биздики” деген эскиден калган экинчи өңүтүнөн арылышыбыз керек. Биз ал баскычтан эбак өткөндүгүбүздү, ал өзүнүн маанисин жоготкондугун, анан калса уруунун улуу же кичүү болгондугу тууралуу чындыкты да эч ким ишенимдүү айта албастыгын моюндап жүрүшүбүз абзел.

Бөрү уруусу Фергана өрөөнүнүн түштүк-чыгыш тарабын, Алай тоолорунун тескей тарабын эзелтеден жердешкен. Азыркы административдик бөлүнүү боюнча Ош облусунун Ноокат, Кара-Кулжа, Кара-Суу аймактарында жашашат. Бул аймактардагы бөрү уруусунун жана анын курамындагы уруктардын энчилүү аттарынан (этнонимдер) келип чыккан бир нече жер-суу аттарды (этнотопонимдерди) кезиктирүүгө болот. Изилдөөбүздө уруунун эзелтен жердеген аймактарындагы айрым этнотопонимдери такталып, таблица түрүндө берилди. (2-тиркеме) Калмак баскынчылыгы доорунда, андан кийинки доорлордогу саясий, чарбалык ж.б. факторлордон улам уруунун өкүлдөрү ар кайсы аймактарга таралгандыгын да

байкоого болот. Ошондуктан, Ош облусунун аймактарынан тышкары Республиканын башка райондоруна да уруунун өкүлдөрү азыраак санда таралган. Андан тышкары Өзбекстан Республикасынын Анжиян облусунун мурдагы Ворошилов районунда да бүтүндөй Бөрү айылы бар экени, анда бөрү уруусу жашары белгилүү.

Бөрү уруусу эзелтен жашаган негизги аймагы **Ноокат өрөөнү**. Азыркы Ноокат районун эгерде шарттуу түрдө батыш жана чыгыш деп эки зонага бөлүп алсак, бөрү уруусу чыгыш зонасын жердешет. Бүгүнкү күндөгү эсеп боюнча Ноокат районунун өзүндө 70 миңдей бөрү уруусун өкүлдөрү жашайт.

Ноокат аймагында бөрүнүн атаке, алике, кожоке, байыш, балбай (жүктү уругу) уруктарынан тарагандар байырлашат. Бөрү уруусунун уруктарынын ичинен саны боюнча эң басымдуу бөлүктү атаке уругунан тарагандар түзөт. Ноокат районунда эле атаке уругунун саны болжолдуу 40 миңди түзөт. [3] Атаке уругу Ноокат районундагы Кыргыз-Ата айылдык аймагынын (округунун) Ак-Булак (мурдагы Тельман), Кыргыз-Ата (мурдагы Сталин), Көтөрмө, Борко (мурдагы Правда), Кара-Кой (тоо), Кара-Таш (адыр) айылдарында, Кеңеш айылдык округунун Шаңкол (мурдагы Сезд колхозу), Арбын (Ленинизм колхозу), Куу-Майдан (мурдагы Кызыл-Аскер), Ак-Терек айылдарында, Т.Зулпуев атындагы айылдык аймактын (округунун) Кашкалдак (интернационал), Айбек, Караке, Ак-Чабуу айылдарында, административдик жактан Гулистан айылдык аймагына (округуна) караган Чоң-Кыштоо айылында (тоо), Мирмахмудов айылдык аймагына (округуна) караган Буйдалык (тоо) айылында жашайт [3]. Мындан тышкары Кара-Кулжа районунун Кара-Кулжа, 1-Май айылдарында 100 түтүндөн ашык атаке уругунун акчубак уругунун тарагандар жашайт.

Кыргыз-Ата айылдык аймагында (округунда) 2020-жылдын статистикалык маалыматы боюнча 22708 (жыйырма эки миң жети жүз сегиз) адам жашап [2.1.], 3200дөй кожолук бар. Ак-Булак айылында (мурдагы Тельман колхозу) 1074 кожолук болуп, анда жашаган калктын саны 6687 (алты миң алты жүз сексен жети) адамды

түзөт. [2.1.] Анын ичинен 485 түтүн окшотмо (45%), 410 түтүн куртка (майнеке менен бирге) (38%), 17 түтүн сарава (1,5%), 11 түтүн жүктү (1%), 70 түтүн сартуулу (6,5%), 58 түтүн могол (5,4%), 21 түтүн соколок (2%), уруусунун өкүлдөрү жашайт. [1.5., 18-б.] Ак-Булак айылында кожолуктарынын 86%ын бөрү уруусун, анын ичинен 85%ын бөрү уруусунун атаке уругунун өкүлдөрү түзөт. Борко айылында калктын саны 4652 кишини түзүп [2.1.], алардын дээрлик 90%ы бөрүнүн атакесинин курамындагы окшотмо уругу жашайт. Мындан тышкары 20 түтүндөй бабаке уругунан, 20дан ашык жору уруусунан тарагандар жашайт. [4.1.] Көтөрмө айылында калктын саны 4133 кишини түзөт. Айылда негизинен бөрү уруусунун атаке уругуна кирген чот уругунун курамындагы кудайкул тобунун өкүлдөрү жашайт [3]. Андан тышкары 70 түтүн каңды уруусунун [1.6., 337-б.], бөрүнүн курамындагы арбын уругуна кирген Көрмусадан тарагандар 10-15 түтүндөй жашайт. [4.2.] Атакенин окшотмо уругунун өкүлдөрү 3-4 түтүн жашайт. [3] Кыргыз-Ата (мурдагы Сталин колхозу) айылында түтүндүн саны 1000ге жакынды түзүп, аларда 6454 киши жашайт. [2.1.] Айылда негизинен бөрүнүн атаке уругунун курамына кирген, т.а. атакеден чот, чоттон кара-кучкач, кара-кучкачтан бөжөк, бөжөктөн тараган ыман, ырай уруктары жашайт. Мындан тышкары атакенин сарава уругунан тарагандар 20 түтүн, бөрүнүн курамындагы арбын уругуна кирген көрмусадан тарагандар 20дан ашык түтүн, бөрүнүн балбай уругунун курамындагы жүктүүуругунан 10дой түтүн, баргыуруусунун курамына кирген алдай уругунун, мырзалар тобунун саналуу өкүлдөрү, мындан тышкары 20дай түтүн муңгуш уруусунун курамындагы эркекашка уругунан, каңды уругунун 20га жакын түтүн жашайт. [4.3.] Азыркы Кыргыз-Ата айылынан (Сталин колхозу) түштүк-батышынан куйган Кыргыз-Ата дарыясын бойлой, Кара-Кой жайлоосуна бараткандагы мазарга, Мундарчыга чейинки айылдар, кыштоолор эл арасында “Тоо” деп аталып, азыркы учурда административдик жактан Ноокат районунун үч айыл өкмөтүнүн (Кыргыз-Ата, Гулистан, Мирмахмудов) курамына бөлүштүрүлгөн. Кыргыз-Ата айыл өкмөтүнө караган Кара-Кой айылында 596

адам жашайт. Гулистан айыл өкмөтүнө караган Чоң-Кыштоо айылында калктын саны 183 кишини түзөт. Ал эми Мирмахмудов айыл өкмөтүнө караган Будайлык (Будалык) айылында калктын саны 146 кишини түзөт. Жогоруда айтылгандай, административдик жактан Ноокат районунун үч айыл өкмөтүнө караган бул айылдарда, башкача айтканда тоодо бөрүнүн атаке курамына кирген тактап айтканда атакеден чот, чоттон тараган окшотмо, кара-кучкач (Ыман, Ырай) уруктары ж.б. жайшат. Кара-Таш айылынын (адыр) жашоочулары 89 адамды түзүп, бул айылда атаке уругунан тараган окшотмо ж.б. уруктар жашайт. [3]

Кеңеш айылдык аймагынын (округунун) Шаңкол айылында калктын саны 5406 кишини түзүп [2.1.], бөрү уруусунун атакесинин ботокара, сарыава уруктары жашайт. [4.4.] Куу-Майдан (мурдагы Кызыл-Аскер колхозу) айылында калктын саны 5197 кишини түзүп [2.1.], аларда негизинен бөрү уруусунун атаке уругунун курамындагы бактыбай тобу жашайт. [4.5.] Атакенин курамына кирген акчубак уругунан 2-3 түтүн [4.6.], балбай уругунун курамына кирген жүктүлөрдөн 10 түтүн, 6 түтүн байыш уругунун, 20 түтүндөй арбын уруктары ж.б. уруктардын, топтордун өкүлдөрү жашайт. [4.7.] Ак-Терек айылында да ботокара, сарава уруктарынын өкүлдөрү жашайт.

Исанов атындагы айылдык аймактын (округдун) 5365 калкы бар Кожоке (Тескей-Кожоке), 5717 калкы бар Федеров (Күнгөй-Кожоке) айылдарында (этнотопонимдер) аталышы айтып тургандай бөрү уруусунун кожоке уругу отурукташкан. [4.8.] Жаңы-Базар, Алике айылында бөрү уруусунун байыш (этнотопонимдер), алике уруктары жашайт. Чеч-Дөбө айылында көкжаттык, Жар-Коргон айылында улуукатын уруулары жашайт. Көк-Бел айылдык аймагында бөрү уруусунун байыш уругу, мындан тышкары көкжаттык уруктары жашайт.

Кара-Суу районуна караштуу Папан айылдык аймагынын (округунун) Бөрү, Карагур (жалпы калктын саны киши 645 киши), Кожо-Келен (жалпы калктын саны 2202 киши) айылдарында байыш, буйлабөрү ж.б. уругунун өкүлдөрү жашайт.

Ош шаарына караган Жапалак айылында 300 түтүндөндөй буйлабөрү, 20 түтүндөй

бабаке уруктарынын өкүлдөрү жашайт. [4.9.]

Мурда Ноокат районуна караган, азыркы учурда административдик жактан Араван районунун Керме-Тоо айылдык аймагына караган Кичи-Алай айылында (калкынын саны 603 киши) ичкилик уруулук бирикмесине кирген уруулар менен бирге, ал эми Чөгөм (калкынын саны 764 киши), Майдан-Тал (калкынын саны 39 киши), Күндөлүк (калкынын саны 159 киши) айылдарында, ошондой эле Гүлбар айылында да 20 түтүндөй байыш уругунун өкүлдөрү жашайт.

Кара-Кулжа районунун Кызыл-Жар айылдык аймагынын (округунун) Коо-Чаты (жалпы калкынын саны 2338 киши) айылында бөрү уруусу 15 түтүн карабаргылар жана 15 түтүн муңгуш уруусунун жоош уругу менен аралашып жашайт. Ошондой эле Терек (жалпы калкынын саны 1254 киши), Чыгыркана (жалпы калкынын саны 334 киши), Күйөө-Таш (жалпы калкынын саны 1100 киши) айылдарында, Ой-Тал айылдык аймагынын Ой-Тал (жалпы калкынын саны 2062 киши) айылында [4.10.], Кара-Кулжа айылдык аймагынын 1-Май (жалпы калкынын саны 6433 киши), Кара-Кулжа айылдарында бөрү уруусунун балбай, бабаке, буйлабөрү, атаке уруктарынан тарагандар жашайт.

Бөрү уруусунун өкүлдөрү, Ысык-Көл, Нарын, Жалал-Абад, Чүй жана Талас облустарынын кээ бир райондорунда да азыраак санда жашашат. Ал жакка азырынча колубуз жетпегендиктен бул изилдөөбүзгө кирген жок.

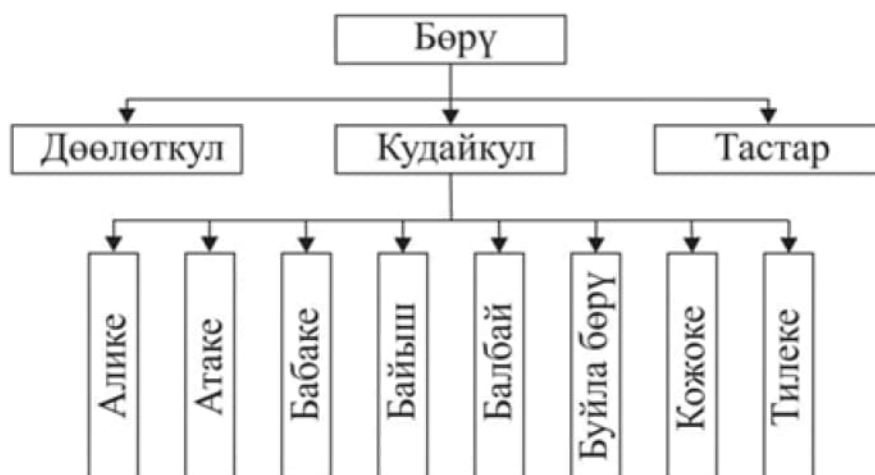
Н.Ситняковский жогоруда көрсөтүлгөн изилдөөсүндө ар бир уруунун жашаган аймагын, жайлоо-кыштоосун таблица түрүндө жазып кеткен. Анда, бөрү уруусунун курамына кирген уруктардын кыштоосу, жайлоосу көрсөтүлөт. Атаке уругу (курамындагы ботокара тобу менен) Ош уездинин Ноокат болуштугунда кыш мезгилинде түндүктөн Кашкалдактан Ак-Булак, Шаңкол тоолоруна чейинки тегиздиктерде, Котур-Булак, Шаңкол дайраларын бойлой жайгашканын жазган. Ал эми жайындасы Чогун (Чөгөм – К.у.Н.), Кичи-Алай тоолорунда жайлоолорун белгилеген. [1.2., 103 с.] Жогоруда көрүнүп тургандай автор кыштоо, жайлоолорун

жалпылаштырып гана берген. Бул аталган жайлоолор менен кыштоолордун ортосун бийик аска-зоолор бөлүп турат. Кыштоодон жайлоого эки жол менен көчүп барып келишет. Биринчиси түштүк-батышта Кыргыз-Ата дайрасын бойлой Шибе, Жаз-Токой, Эчки-Атар кыштоолору аркылуу, ошол жерден сол тарапка коктудан түшкөн сууну бойлой көтөрүлүп Шамшили, Окшотмо жайлоолорунда жайлоологон. Ал эми Эчки-Атардан нары түз Кыргыз-Ата дайраны бойлой Чоң-Кыштоо, Будалык, Кураган деген кыштоолорду, андан ары батышта Мундарчын, түштүк тарапта Кара-Кой мазар деген жайлоолорду жайлашкан. Кара-Кой мазардан нары Кум-Белден ашып, чыгыш тараптагы Чөгөм тоолоруна, ал эми түштүк тарапка жүрүп Кичи-Алай тоолоруна барып жайлоолошкон. Экинчиси чыгыш аркылуу Көк-Белден ашып, оңго Алтын-Казык зоону айланып Ак-Буура дарыясын бойлой жүрүп Чөгөм, Кичи-Алай жайлоолоруна жеткен. [3] Байыш уругу Түлкү-Дөбө, Турук, Майдан-Тал, Чөгөм, Кожокелен, Карагур аймактарда кыш мезгилдеринде болуп, ал эми жай мезгилинде Кичи-Алайга жайлоологон. Кожоке уругу Котчан (Кошчан) жана Кырк-Күнгөй тоолорунда, жайындасы Эш тоолорунда көчүп жашарын белгилеген. Алике уругу Кашкалдак, Жатандан тартып, Ак-Булак,

Кыргыз-Ата суусуна чейинки аймактарда кыштап, жайлоого Кара-Кой жайлоосунда жайлашкан. Буйлабөрү тобу кыш мезгилинде Ош уездинин Ак-Буура болуштугунун Айры-Жар (Ак-Бууранын жогорку агымында) болуп, жайындасы Айкөл тоолорунда жайлашкан. Сагындыкуулу уругу кышында Кара-Кулжа суусунун жээктеринде болуп, жайындасы Сурташ тоолорунда, Каракөл сууларын бойлой жашаган. Майтараңуулу уруктарынын өкүлдөрү кышындасы Кур-Таш, Жаргылчак тоосунунда болуп, жайындасы Шилбеле, Укыр тоолорунда ал эми жүктү уругу кышындасы Суулуу, жайындасы Бел-Башат, Ак-Таш тоолорунда жайлайт деп жазат. [1.2. 102-103 с.]

Бөрү уруусунун таралуу ареалын, санын тактоого аракет жасалган бул изилдөө иши колубуз жеткен аймактардын негизинде жазылды. Албетте, өлкөнүн көп аймагына тарап кеткен, жада калса өлкөдөн сырткы аймактарда калып кеткен кыргыздын байыркы уруусу болгон бөрүлөрдүн, анын уруктарынын таралуусу, саны, уруктук структурасы тууралуу маселе али толук изилдене элек, дагы да изилдөөнү талап кылат. Өзгөчө, Кыргызстандын түндүк аймактарында жашаган бөрүлөр, алардын жайгашып калуусу, саны, аймактары, этнотопонимдер, уруктук структурасы изилдөөнүн биринчи маселеси катары каралууга тийиш.

1-тиркеме Бөрү уруусунун генеалогиялык таблицасы

2-тиркеме

Бөрү уруусунун жана анын курамындагы уруктардын энчилүү аттарынан (этнонимдерден) келип чыккан жер-суу аттары (этнотопонимдер)

№	Этнотопонимдер		Чоң уругу, уруусу	Району	Айыл өкмөтү
1	Айбек	Калктуу конуш	Атаке - Бөрү	Ноокат	Т.Зулпуев
2	Алике	Калктуу конуш	Алике - Бөрү	Ноокат	Н.Исанов
3	Андагул	Калктуу конуш	Бөрү	Каара-Суу	Папан
4	Арбын	Калктуу конуш	Бөрү	Ноокат	Кеңеш
5	Байыш	Калктуу конуш	Байыш - Бөрү	Ноокат	Н.Исанов
6	Боккара	Калктуу конуш	Атаке - Бөрү	Ноокат	Кеңеш
7	Бөрү	Калктуу конуш	Бөрү	Кара-Суу	Папан
8	Бөрү	Калктуу конуш	Бөрү	Өзбекстан Республикасы, Анжиян облусу	
9	Караке	Калктуу конуш	Атаке - Бөрү	Ноокат	Т.Зулпуев
10	Кожоке	Калктуу конуш	Кожоке - Бөрү	Ноокат	Н.Исанов
11	Окшотмо	Жайлоо	Атаке - Бөрү	Ноокат	Кыргыз-Ата
12	Сарава	Калктуу конуш	Атаке - Бөрү	Ноокат	Кеңеш

Адабияттар:

1. Аттокуров С. Кыргыз санжырасы, Бишкек, 1995
2. Ситняковский Н. Перечисление некоторых родов киргиз, обитающих в восточной части Ферганской области // Известия Туркестанского отдела Императорского Русского географического общества. Т. II, вып.1. Ташкент, 1900
3. Абрамзон С.М. Этнический состав кыргызского населения северной киргизии // Труды киргизской археолого-этнографической экспедиций, Т. IV, Москва, 1960
4. Винников Я.Р. Родоплеменной состав и расселение киргизов на территории южной киргизии // Труды киргизской археолого-этнографической экспедиций, Т. I, Москва, 1956
5. Кубанычбек у.Н. Ак-Булак элинин (айылынын) санжырасы. – Б.: Улуу Тоолор, 2017
6. Нурбек Туран, Каңды: санжыра жана тарых. – Б.: “Турар”, 2014
7. Интернеттен алынган шилтемелер

Численность населения районов, городов, айылных аймаков и сел Ошской области, <http://www.stat.kg/ru/statistics/naselenie/>

Автордун талаа дептеринен

Санжырачы-информаторлор

Түрков Эсенали, 74 жашта, жогорку билимдүү, Ош облусу, Ноокат району, Кыргыз-Ата айылдык аймагы, Борко айылы.

Кочкоров Кубанычбек Чиркешович, 62 жашта, жогорку билимдүү, Ош облусу, Ноокат району, Кыргыз-Ата айылдык аймагы, Ак-Булак айылы.

Юсупов Алишер Абидинович, 51 жашта, жогорку билимдүү, Ноокат району, Кыргыз-Ата айылдык аймагы, Кыргыз-Ата айылы.

Касымбаев Медер, Ноокат району, Кеңеш айылдык аймагы, Шаңкол айылы (99 жашка чыгып, көзү өткөн Жолдошов Касымбайдын кол жазмасы)

Арипов Акматжан Маматжанович, 81 жашта, жогорку билимдүү, Ноокат району, Кеңеш айылдык аймагы, Куу-Майдан айылы

Бегматов Белек Пиримбердиевич, 61 жашта, жогорку билимдүү, Кеңеш айылдык аймагы, Куу-Майдан айылы

Тиллабаев Анаш Насирович, 61 жашта, Кеңеш айылдык аймагы, Куу-Майдан айылы.

Дооронов Мамасейит, 78 жашта, жогорку билимдүү, Ноокат району, Н.Исанов атындагы айылдык аймагы, Кожоке айылы.

Кудайбердиев Султанбек Өсөрбаевич, 53 жашта, Ош шаары, Жапалак айылы.

Борсонов Сагынбек Саматович, 38 жашта, жогорку билимдүү, Ош облусу, Кара-Кулжа району, Кызыл-Жар айылдык аймагы, Коо-Чаты айылы.

УДК: 94 (575,2) : 94 (574)

Сапаралиев Дөөлөтбек Бекишович

кандидат исторических наук, профессор,
заведующий кафедры Истории Кыргызстана и Зарубежного Востока Бишкекского
государственного

университета имени К. Карасаева. Кыргызстан, Бишкек.

E- mail: saparaliev@mail.ru

КОЧЕВОЕ ГОСУДАРСТВО КЫРГЫЗОВ С XVIII – ДО СЕРЕДИНЫ XIX ВЕКА

Сапаралиев Дөөлөтбек Бекишович

тарых илиминин кандидаты, профессор,
К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин
Кыргызстандын жана Чыгыш чет өлкөлөрдүн тарыхы
кафедрасынын башчысы.

Кыргызстан, Бишкек

**XVIII КЫЛЫМДАН – XIX КЫЛЫМДЫН ОРТОСУНДАГЫ КЫРГЫЗДАРДЫН КӨЧМӨН
МАМЛЕКЕТИ**

Saparaliev Doolotbek Bekishovich

Candidate of Historical Science, Chair of the Department
of History of Kyrgyzstan and Oriental Countries at
Bishkek State University named after K. Karasayev.

Kyrgyzstan, Bishkek

NOMADIC STATE OF THE KYRGYZ IN THE XVIII TO MID XIX CENTURY

Аннотация. История государства кыргызов в XVIII-XIX вв. – один из слабо изученных вопросов нашей истории. Так как в советской историографии преобладало поверхностное отношение к истории государства многих народов, поэтому данный вопрос основательно не был исследован. К тому же, в методологии изучения истории кочевых народов здесь преобладала евроцентристская концепция, когда ошибочно считалось, что кочевники-кыргызы в своем общественном развитии преобладали родоплеменные отношения и в силу этого из-за раздробленности не могли проводить единую государственную политику. Бесспорно, в тот период, значительная часть кыргызов вела кочевой образ жизни. Как справедливо отмечал российский этнолог Л.Гумилев о том, что “кочевая культура имеет самостоятельный